

Anglež na Kranjskem v devetnajstem stoletju

Po sledi vzpona na Triglav in Mangart

✍ Marjan Bradeško

Nedavno nam je Boštjan Šaver s posredovanjem Boruta Peršolja v uredništvo dostavil kopijo članka »The Terglou and Mangert in Carniola« (Triglav in Mangart na Kranjskem) iz revije The Alpine Journal iz leta 1870 (zvezek IV). Pisanje Angleža Eliota Howarda nas je tako navdušilo, da smo zaradi opisa tedanjega časa, ljudi in zaradi izjemno dobrega pregleda razmer na Kranjskem v devetnajstem stoletju sklenili, da članek povzamemo v Planinskem vestniku. Tako je zdaj ta dragoceni zapis na voljo tudi bralcem naše revije. Imena navajamo v današnji slovenski obliki, v oklepaju pa navajamo prvotni zapis, kjer je zanimiv. Nekatere značilne avtorjeve poudarke navajamo v navednicah v dobesebnem prevodu.

Kaj je tam vzhodno, še naprej od Tirolske?

Tako se je vprašal avtor članka, Eliot Howard, ko se je konec maja leta 1869 napotil iz Salzburga proti jugu. Z njim sta bila Francis Fox Tuckett¹ (1834-1913), znameniti angleški alpinist klasične dobe, znan po številnih prvenstvenih vzponih na alpske vrhove, posebno v Dolomitih, in vodnik, znani Christian Lauener iz švi-

carskega Lauterbrunnena. Avtor obsežnega članka pravi, da mnogi Alpe poznajo le po ledu in snegu in da zanje drugačne gore sploh niso Alpe. Vendar bodo redki, ki bodo obiskali vzhodni odrastek Alp, na Kranjskem, lahko razočarani. Po obisku avstrijske Štajerske se je skupina znašla v Celovcu in se preko Bistrice v Rožu skozi Medvedji dol povzpela na sedlo Seča ali Medvedjak med Struško (Kotschna) in Stolom (Stou). Od tam so zagledali Triglav, ki je »tako obdan s svojimi oporniki, da si ga je komaj od kje sploh mogoče dobro ogledati«. Hkrati pa je oster, da je na njem prostora le za en sam ledenik. S sedla so se skozi goste gozdove ob močnem bistrem potoku spustili navzdol do Javornika (Jauenburg), kjer so brž opazili znake fužinarstva, plavže takratnega lastnika, »velikega železarskega mojstra« barona Zoisa. Celo na njegovem vrtu so se znašli, ko jih je nek domačin usmeril tja. Po okrepčilu so krenili navzgor po vijugasti poti, se spustili do rečice Radovne (Radoina) in prišli na Bled (Veldes), ki so ga že takrat imenovali »Kranjski biser«. Ob poti navzgor proti Bohinjski Bistrici (Feistritz) avtor razmišlja o številnih krajih in potokih s tem imenom, tudi po slovensko »Bistrica« ga zapiše. Pravi, da ima to ime nedvomno nek prikladen pomen, vendar ga ne iz pogovorov z domačini ne iz slovarja ni znal izluščiti, saj je vedno končal pri nemškem prevodu »Feistritz«. Zanimiva pa je njegova ugotovitev, da je tudi ime Pustertal (Pustriška dolina) med Lienzom in Brixnom verjetno povezano z »Bistrico« in s časi, ko so Slovenci živeli na mnogo širšem področju, tudi v južni Avstriji. Na poti v Bohinj je zatem družina doživela nesrečo, ko se je ob srečanju s kočijo, s katero so potovali, prevrnil voz, naložen z železnimi drogovi. Vidno pijani voznik je obležal negiben pod cesto, konj na hrbtu, in An-

¹ Povzpel se je na 105 vrhov in prečil 378 prelazov, poleg Alp tudi na Korziki, v Grčiji, na Norveškem, v Pirenejih in v Alžiriji. Kot prvi se je povzpel na štiritisočak Aletschorn v Berner Oberlandu, v Dolomitih je opravil prvi turistični vzpon na Civetto, kot prvi je splezal na Marmolado po zahodnem grebenu, kjer danes poteka znamenita ferata (to turo je opravil skupaj s Christianom Lauenerjem, s katerim je bil tudi v Sloveniji, in vodnikom Santom Siorpaesom). Prvi se je z Lesliem Stephenom povzpela na Mont Blanc čez Goûter, kjer gre danes običajni pristop na prvrka Alp.

glež je zahteval, da ustavijo. Odmotali so konja in voznika spravili k sebi, zatem pa se odpeljali naprej. »Konj je rešen,« je izjavil njihov prevoznik. Ob Savici (»Savitza«), današnji Savi Bohinjki, so prispeli v Bistrico, ki je bila takrat pomembna točka na poti proti Bohinjskemu jezeru (Wocheiner Lake) in slapu Savica, obenem pa središče fužinarstva v tistem koncu.

V Bohinju

Naslednje jutro so se zbudili, ko je odbila ura v zvoniku. Presenetilo jih je dvojno bitje ob polni uri, najprej so celo mislili, da prihaja iz dveh zvonikov. Ta navada naj bi prišla iz italijanskih dolin – za vse, ki morda niso uspeli šteti udarcev prvič. Podobne izjave so značilne za samo pisanje, v katerem angleška hudomušnost pogosto začini samo zgodbo. Ob pisanju pisem so gostje tistega jutra opazovali mimoidoče kmete, v visokih škornjih, v telovnikih s srebrnimi gumbi, s klobuki na glavah in drobnimi peresi, zataknjenimi za krajce. Avtor ugotavlja, da so škornji verjetno izdelani doma, da so iz mehkega, a močnega usnja. Ženske, v belih rokavih, z ruto na glavi in z drugo preko ramen – očitno je Anglež videl domačine v narodni noši. Ob tem razmišlja o slovenskem ozemlju – pravi, da Triglav leži v severozahodnem kotičku, kjer se meša slovensko in nemško prebivalstvo, vse tja do Šmohorja v Ziljski dolini. Na ozemlju južno od Triglava, proti Jadranskemu morju, pa več ali manj prijateljsko živijo Slovenci z Italijani. Ostalo ozemlje južno in vzhodno od Triglava je pripadalo skoraj izključno Slovincem, medtem ko naj bi severovzhodno od Reke, na suhi planoti (Kočevje, Kočevsko), samo zase živelo nemško prebivalstvo. Slovence je videl kot sramežljive, zadržane ljudi, ki se umikajo zunanjemu svetu in ohranjajo svoje stare navade. Spominjali so ga na Valizane, ki prav tako trdno ohranjajo narodove značilnosti v okolju mnogo številčnejših sosedov. Prav tako poudarja slovensko vernost in spoštovanje verskih navad. Svoje opazovanje zaključuje z opisom dogodkov, ki so se zgodili že po obisku – upiranje Slovencev proti ponemčevanju v šolah, pa spori Slovencev in Italijanov ob jadranski obali – oboje pripisuje vplivu ruskega

panslavizma. Slovence, ki živijo med gorami, vidi v najlepši luči – kot vse prebivalce gora. Zaradi okolja samega naj bi imeli več samosposilstva, prav tako naj bi do bližnjih imeli drugačen odnos kot ljudje z ravnin.

Preko Triglava

V krčmi, kjer so prenočili, se je tistega jutra pojavil njihov vodnik, znani Šest iz Srednje vasi. Po zajtrku, ki ga je Šest sramežljivo pojedel pri sosednji mizi, so se odpravili proti Srednji vasi, kjer so pobrali njegovega sina. Anglež na tem mestu čudovito opiše Šestovo domačijo, popiše vso notranjost, bralcem pa pove, da so tu kamnite hiše, belo ometane in krite z lesenimi škodlami. V vročem popoldnevu so krenili proti Uskovnici (Luskouza), prav počasi – Šest je poklepetal z vsakim kmetom ob poti, vmes so jih prehitela dekleta, ki so na glavi v jerbasih nosila perilo za ves teden na planini. Menda niso bila lepa, bila pa so ljubka v belih oblačilih. Anglež potem pove, kako so se naučili pozdrava »Dobra dan« (ni si čisto dobro zapisal) in kako je bila beseda »dobra« primerna skoraj za vsako priliko v pogovoru z vodnikom: če so mu ponudili požirek vina, je rekel »dobra«, če so ga vprašali, kako kaže z vremenom, je rekel »dobra«, ko so uredili prtljago, je zadovoljno rekel »dobra«. To je bila tudi edina beseda, s katero so se sporazumevali, saj Šest tudi nemško ni znal kaj dosti. Je pa nekaj več razumel njegov sin. Vreme se je menda odločilo, da ne bo »dobra«, saj je z Malega Draškega vrha (Mali Drasky Vrh, izgovor besede »vrh« naj bi bil po Angleževo neopisljiv) grozila nevihta. Na planini so se v enem od stanov okrepčali z mlekom, kruhom, maslom in sirom. Presenetila jih je prijaznost pastirja, ki za to ni zahteval nič, menda je rekel, da ima pač zase vsega dovolj. Proti Velemu polju (Belpole, napačno prevedeno v »Whitefield«, Belo polje) so se odpravili proti Konjšici (Kouschiza), kjer so se pasli konji. Stari Šest je pri vzponu zaostal, pa jih zanj ni skrbelo, menda le za vino, ki ga je nosil. Ko so prispeli pod Tosc (imenuje ga Drasberg), so bohinjsko dolino že obkrožali oblaki, ki nikakor niso pomenili »dobra«. Šest je na vsak način hotel prenočiti pod Toscem (v stanu na planini Zgornji Tosc), pa so ga le prepričali, da

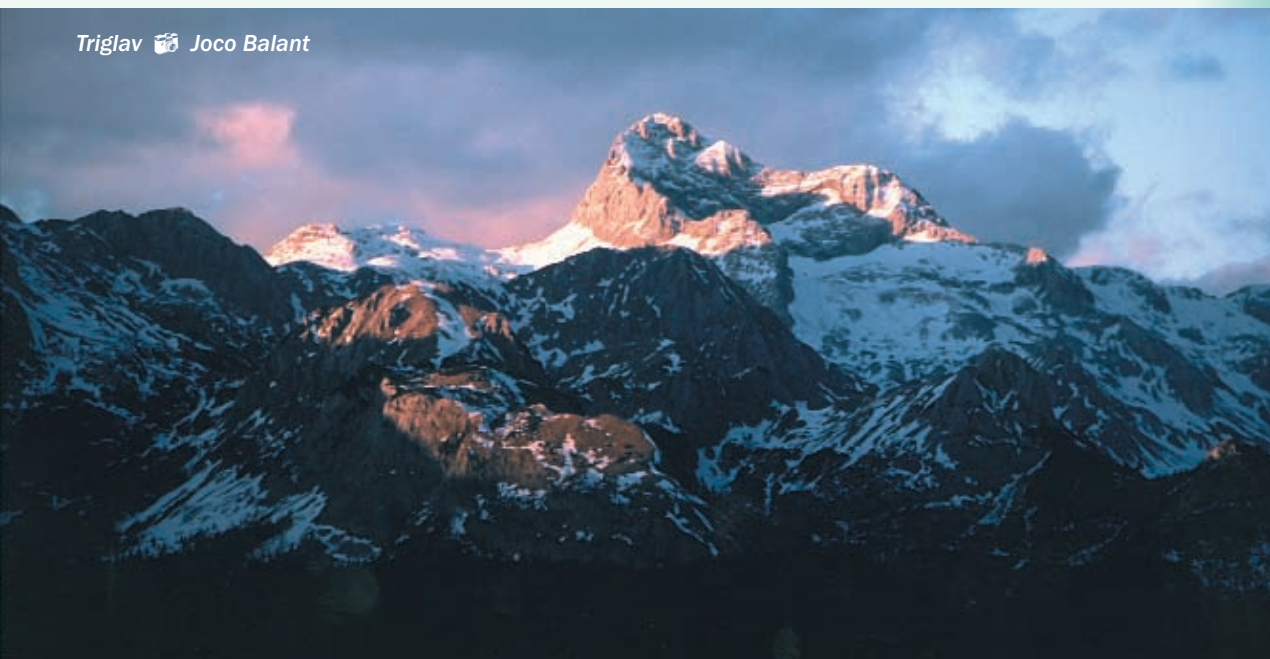
so šli do Velega polja – Tuckett, ki je bil v družini, je pred tem že bil tam in je vedel, da ni daleč. Spustili so se do koč na planino Velo polje – »večje divjine si ni mogoče predstavljati, skrajno osamljeno, pusto, zaprto med Triglavove pečine«. Na zanimiv način opiše samo koč, nizko in zadimljeno, predvsem pa kuhanje in lončeno posodo, ovito z žico – s seboj so že imeli jušni izvleček »Liebig«. Naslednje jutro so se povzpeli na Krmsko sedlo (Kerma Pass), današnje Konjsko sedlo, kjer so za skalo skrili večino prtljage, in se napotili proti vznožju Malega Triglava. Christian Lauener (švicarski vodnik) je pri vzponu podcenjeval samo goro, tega »triglavega kralja Kranjskih Alp«, na Malem Triglavu pa je le priznal, da ni prav nič lažji od Monte Rose. Sama ostrina Triglavovega grebena je Angleža spominjala na mladostno hojo po vrtnih ograjah. Pod vrhom so imeli nekaj težav s snegom, saj je bilo še zelo zgodaj (junij). Vendar so že malo po pol osmi uri stali na vrhu – v popolni megli. Na vrhu so ostali tričetr ure, zatem pa začeli s sestopom. Kot pravi avtor, je bil mladi Šest ves čas pozoren in je pomagal, za razliko od mnogih drugih vodnikov v Vzhodnih Alpah. Na Malem Triglavu so se izvili iz megle in že malo pred deseto dospeli nazaj na Konjsko sedlo. Tod so izplačali oba Šesta (pet goldinarjev vsakemu) in se poslovili, saj sta se vrnila po isti poti v Bohinj. Anglež s prijateljem in vodnikom pa je krenil navzdol proti Krmi (Kerma Thal), mimo koč

na planini Zgornja Krma (tam so takrat prenočevali tisti, ki so Triglav naskakovali z gornjesavske strani), hudo žejni, po vsej dolini – »tako izžeti, kot je verjetno bralec te dolge pripovedi«. Končno so našli korito, kjer so se odžejali, in nadaljevali proti Savski dolini do Mojstrane, preko reke in na Dovje (Lengenfeld). V krčmi niso imeli nobene hrane, »razen običajnega kruha in surove klobase«. K sreči so se spomnili na vroče, kadeče se mleko, ki so ga s kruhom pojedli iz sklede. Ob tem so spoznali Gregorja Legata, »nekakšnega krajevnega uradnika«, ki jih je oskrbel s številnimi informacijami. Povedal je, da se je večkrat povzpel na Triglav z avstrijskimi inženirji in slikarjem Pernhartom, ki bo »verjetno objavil panoramsko sliko razgleda s Triglava«.

Skozi Rateče na Mangart

Legat jim je priskrbel vprego, ki jih je po čudoviti dolini skozi Podkoren (Wurzen) potegnila v Rateče (Ratschach). Ustavili so pred majhno hišo s starinsko sliko »apostolov v Emavsu«, nad katero je pisalo (v prevodu): »Bog, pomagaj nam, bliža se večer.« Taki napisi naj bi bili v teh krajih pogosti. V hiši Petra Krichmejerja je »gospa Peter« zanje poskrbela tako, da so pojedli skoraj preveč, kar se jim je zgodilo le redko na njihovih pohajanjih. Naslednji dan so počivali, povzpeli so se le na Peč (Petsch Vrh) in občudo-

Triglav Joco Balant

Mangart 🏔️ Bor Šumrada

vali »Prisinig« (Prisojnik), »Mangart« in »Jof di Montasio« ali »Wischberg« (zanimivo, zanj sta Montaž in Viš ena in ista gora). Svojo odvečno opremo so poslali preko Predela (Predil) v Bovec (Flitsch). Ob opisu poti proti Belopeškim jezerom (Weissenfels lakes) Anglež razlaga zgodbo Petra Kirchemejerja, ki so ga vzeli za vodnika na Mangart, ob tem pa razpreda o turizmu, ki se v Avstriji vse bolj širi, še posebej z gradnjo železnice – vsepovsod je namreč opazil drogeve, ki so označevali potek bodočih železniških prog. Očitno so bili medvedi v tistih časih prisotni povsod po gorah, saj je Peter Angležu pokazal, kje ga je neke zime napadla ta žival. Prenočili so na Jezerski planini (See-Alm). Po večerji, skuhali so čokolado, so zaspali, vendar so bili pokonci že ob treh zjutraj. Med pripravo za nadaljevanje poti sta v koč vstopila oborožena človeka, mislili so, da sta lovca. Bila pa sta žandarja in položaj je bil resen, še toliko bolj, ker še nikoli nista videla angleškega potnega lista. K sreči so se domislili vina, ki so ga imeli s seboj, in angleškega tobaka. V pogovoru so zatem izvedeli, da jih je prijavil sam rateški župan, preprosto zato, ker so izbrali za vodnika Petra in ne njega samega. Nazadnje sta bila jezna pre-

dvsem žandarja, ki sta po nepotrebnem sredi noči tri ure pešačila do planine.

Med vzponom je družčina slišala peti divje-ga petelina, videli so gamsa in lovski nagoni so Petra in Christiana večkrat zadržali. Na sedlo so se povzpeli čez Travnikove (Traunik) strmali, kjer so se zaradi izjemnega razgleda zadržali skoraj uro. Pravo delo se je na sedlu šele začelo. Predvsem se jim je zdelo zanimivo, da s poti sploh ni videti veličastnih prepadov (severne stene Mangarta z območja današnje Italijanske poti), ki so jih občudovali iz doline. Na nekaterih mestih je bilo skalovje odstreljeno, da je bila pot lažja, višje jih je precej oviralo snežišče. Posebej vodnik Peter je bil zelo okoren v derezah. Anglež pravi, da je za vse gornike v Vzhodnih Alpah značilno, da so neprimerno bolj doma v skalah kot v ledu. Prav zaradi snega je skupina zavila v vršno pobočje malo prezgodaj in si tako še nekoliko otežila vzpon, pa vendar že pred osmo stala na vrhu. V lepem vremenu so predvsem občudovali sosednji Viš in cerkvico na Višarjah (Luschariberg). Avtor pravi, da je to znana romarska točka in da se tod družijo Nemci, Italijani in Slovenci, odkoder se v dolino spuščajo celo s sanmi. Razlike med narodi tega območja se kažejo tudi v čaščenju lesenega kipca Marije: Slovenci se vesele v melodičnih slavo-spevih, Italijani glasno pojejo litanije, Nemci pa so bolj tihi in zadržani od obojih.

Skupina je sestopila nazaj na Mangartsko sedlo, kjer so se poslovili od vodnika Petra, in mu izplačali tri goldinarje. Omenil je, da so mu neki gospodje dali štiri – Anglež pripomni, da je Peter ves čas jedel njihovo hrano in da je cena prava. Zavoji predelske ceste so bili še globoko spodaj, ko jih je zagrnila megla. Le Christianovemu izrednemu čutu in možaku, ki je neke spodaj klical ovce, se imajo zahvaliti, da so našli pot. Končno se se znašli na prelazu Predel, že v dežju, in po bližnjici dospeli v gostilno na Strmcu (Mitter Preth). Ko je naliv ponehal, so se z vozom spustili v neobljudeno Koritnico (Coritenza), in imeli številne težave, saj je voda vsepovsod nanekla obilo blata, peska in drugih naplavin.

V Bovcu jih je prtljaga, ki so jo poslali iz Rateč, pričakala na pošti, našli pa so tudi udobno namestitev. 📍